

TALLINNA PEDAGOOGILINE SEMINAR
Alushariduse ja täiendõppe osakond

Silja Hiielaid

Waldorfpedagoogika lapsed

Diplomitöö

Juhendaja: Maarika Pukk, MA

Tallinn 2007

ANNOTATSIOON

Tallinna Pedagoogiline Seminar

Osakond: Alushariduse ja täiendõppe osakond	
Töö pealkiri Waldorfpedagoogika lapsed	
Kuu ja aasta	juuni 2007 Lehekülgede arv 41
Referaat Waldorfpedagoogika on lapse tervikliku arengu edendamine. Waldorflasteasutus on asutus, mis valmistab ette eluks. Ta ei püüa treenida noori oma ala spetsialiste, vaid aitab neil saada inimeseks. See alternatiivpedagoogika toetab ja aitab ennast leida. Kõige tähtsamad seisukohad kuni koolimine kuni on arengule vastavalt: esiteks rütm ja kordamine, teiseks eeskuju ja matkimine. Steinerlasteaias peetakse rütmi lapse igapäevaelus väga tähtsaks, et valitseks kooskõla lapse sisemuses toimuva ja ümbritseva maailma vahel. Waldorfpedagoogika peaeesmärk on kasvatada avatud mõtlemisega inimesi. Diplomitöö tegemine sai alguse soovist tutvustada waldorfpedagoogikat ning avada seda inimestele rohkem. Diplomitöö eesmärgiks on välja selgitada waldorfasutustes õppinud inimeste arvamused seoses steinerpedagoogikaga. Käesoleva töö empiirilises osas viidi läbi kvantitatiivne uurimus ankeetintervjuude näol. Intervjueeritavad on käinud kaheteistkümnes erinevad waldorfasutuses üle Euroopa. Olenemata asukohast ja rahvusest, on steinervilistlaste kogemused ja seisukohad suhteliselt sarnased. Diplomitöös püstitatud hüpotees ei leidnud kinnitust - negatiivne suhtumine waldorfpedagoogikasse on tingitud õpetajate ebaprofessionaalsusest ning sellest tulenevalt ka selle peagoogikasuuna väärilt mõistmisest, mitte niivõrd vanemate teadmatusest. Intervjuudest tehtud tulemuste põhjal selgus, et: <ul style="list-style-type: none">• waldorfvilistlased peavad steinerpedagoogika tugevaimateks külgedeks lapse individuaalset arendamist, lapsekeskset suhtumist, loovuse arendamist, teistsugust õppekava, inimese terviklikku arendamist läbi kunstitegevuste;• vilistlased peavad waldorfpedagoogika nõrgimaks küljeks info vähesusest tingitud ühiskonna negatiivset suhtumist alternatiivpedagoogikasse;• waldorfasutuses õppinud inimene on nagu inimene ikka, kuid rohkem loovam, avatum, analüüsivam, vabam, isikupärasem, fantaasierikkam, tugevam käelistes tegevustes;• intervjueeritavad on oma waldorfkogemustest saanud valdavalt positiivseid elamusi. Enamus neist paneks või on juba pannud ka oma lapse steinerasutusse.•	
Võtmesõnad: waldorfpedagoogika, loovus, rütm, individuaalsus	
Keywords:	
Säilitamise koht: Tallinna Pedagoogilise Seminari raamatukogu	
Töö autor:	allkiri Silja Hiilaid
Kaitsmisele lubatud:	
Juhendaja: Maarika Pukk	allkiri:

ANNOTATION

Tallinn Pedagogical College

Department of Pre-school Education and In-Service Pre-school Teacher Training	
Title Children of the Waldorfpedagogy	
Month and year June 2007	Number of pages 41
<p>Summary</p> <p>Waldorfpedagogy is a promotion of child's whole development. Waldorfeducational institution prepares children up for their future life. It doesn't train young to be specialist, but helps them to become a human beings. This alternative pedagogy supports and helps to find yourself. Before school the basic attitudes according to development are: firstly the rhythm and repetition, secondly example and imitation. In Steinerkindergarten the most important is the rhythm in child's life, to have a harmony between child's inner and surrounding world. The main purpose in Waldorfpedagogy is to raise openminded people.</p> <p>Author chose this topic to introduce and inform people about Waldorfpedagogy.</p> <p>Diploma's goal was find out, what are Waldorfgraduates thinking about Steinerpedagogy.</p> <p>Work's empirical part was carried through quantitative research with questionnaire interview. Interviewees have been learning in twelve different Waldorfinstitutions in all over the Europe. Irrespective of location and nationality, Steinergraduates' experiences and viewpoints are comparably similar.</p> <p>The hypothesis, what was set in this diploma thesis, didn't find confirmation – negative attitude about Waldorfpedagogy is conditioned from teachers unprofessionality, not so much because of parents' ignorance.</p> <p>From result of interviews comes out that:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waldorfgraduates are concur that strongest sides of Steinerpedagogy are child's individual development, childlike mentality, developed creativity, different curriculum, human's whole developing through the art; • graduates in appinion: the weakest side of Waldorfpedagogy are the negative reputation of alternative pedagogy and society's little information; • person who have been learning in Waldorfinstitution is normal person, but more creative, openminded, analysing, independent, individual, imaginative, developed in handwork; • interviewees have gotten positive emotions from their Waldorfexperiences. Most of them will educate or have educated their children into Steinerinstitution. 	
Keywords: waldorfpedagoogika, loovus, rütm, individuaalsus	
Võtmesõnad: waldorfpedagoogika, loovus, rütm, individuaalsus	
Deposited: Library of Tallinn Pedagogical College	
Author: Silja Hiilaid	signature:
Accepted: Mentor: Maarika Pukk	signature:

SISUKORD

<u>Lisa 1 Ankeetintervjuu.....</u>	<u>4</u>
<u>SISSEJUHATUS.....</u>	<u>5</u>
<u>1. WALDORFPEDAGOOGIKA EHK STEINERPEDAGOOGIKA.....</u>	<u>7</u>
<u>1.1 Rudolf Steiner (1861 – 1925).....</u>	<u>7</u>
<u>1.2 Terviklik kasvatusteadus.....</u>	<u>11</u>
<u>1.3 Ühiskond vajab ja vajab waldorfpedagoogikat.....</u>	<u>13</u>
<u>1.4 Lapsekesksus loob armastuse õpitava vastu.....</u>	<u>15</u>
<u>1.5 Koolielus lõövad aktiivselt kaasa nii õpetajad kui ka lapsevanemad.....</u>	<u>18</u>
<u>1.6 Matkides inimene õpib.....</u>	<u>19</u>
<u>2. STEINERLASTEAED.....</u>	<u>21</u>
<u>2.1 Laps areneb kogedes, läbi tunnetamise.....</u>	<u>21</u>
<u>2.2 Parema ettevalmistus eluks.....</u>	<u>22</u>
<u>2.3 Mäng ise ongi õpetaja.....</u>	<u>23</u>
<u>2.4 Elava sõna jõud.....</u>	<u>24</u>
<u>2.5 Steinerlastesõim.....</u>	<u>26</u>
<u>3. UURIMUSE EESMÄRK JA METOODIKA.....</u>	<u>27</u>
<u>4. UURIMUSTULEMUSTE ANALÜÜS.....</u>	<u>29</u>
<u>4.1 Intervjueeritavad on õppinud kaheteistkümnes erinevad waldorfasutuses üle Euroopa.....</u>	<u>29</u>
<u>4.2 Waldorfpedagoogika tugevaimad küljed intervjueeritavate arvates.....</u>	<u>30</u>
<u>4.3 Waldorfpedagoogika nõrgimad küljed intervjueeritavate arvates.....</u>	<u>32</u>
<u>4.4 Probleemid tingituna õppimisest waldorfasutuses.....</u>	<u>34</u>
<u>4.5 Waldorflasteaia või – kooli läbinud inimese - waldorflapse kirjeldus.....</u>	<u>34</u>
<u>4.6 Intervjuude kokkuvõttev arutelu.....</u>	<u>36</u>
<u>KOKKUVÕTE.....</u>	<u>37</u>
<u>KASUTATUD KIRJANDUS.....</u>	<u>39</u>
<u>LISAD.....</u>	<u>41</u>

Lisa 1 Ankeetintervjuu

SISSEJUHATUS

Waldorflasteaed on haridusasutus, kus peatähelepanu all on laps, kes õpib kogemise ja loomise kaudu ümbrust mõistma. Steinerlasteaedu iseloomustab see, et lastesse suhtumine ja nende igapäevaelu kujundamine toimub väikelapse olemust ja iseärasusi arvestades. Lastel lastakse rohkem vabalt mängida.

Rudolf Steinerit ja tema õpetust inimesest, antroposoofiat, tunti Eestis juba enne Teist maailmasõda. Mujal Euroopas juba varem. Skandinaaviamaades on steinerpedagoogikat edukalt praktiseeritud juba aastakümneid. Meil teatakse sellest pedagoogikast veel üldiselt vähe – nõukogude ühiskonnale polnud Steineri põhimõtted vastuvõetavad. Sestap on Eesti waldorflasteaiad veel arengu alguses, õppida ja uurida on meil veel palju.

Autor on ka ise käinud waldorflasteaias ja lõpetanud waldorfpedagoogikaga põhikooli. Autor oli ühe sellise noore õppeasutuse üks liige esimesest lennust, nõ üks katsejänestest. Ta on ise kogenud steinerpedagoogika häid ja halbu külgi. Meie ühiskonna üheks probleemiks ongi vanemate teadmatuses tingitud negatiivne suhtumine waldorfasutustesse. Paljudel on olnud raske just teiste suhtumise pärast. Waldorfõppeasutustes arenevaid noori peetakse tihtilugu rumalateks ja arengupuudega inimesteks. Autor tahabki oma tööga inimestes huvi äratada ja suhtumist steinerpedagoogikasse muuta. Alternatiivpedagoogikana on see suund üheks viisiks tuleviku kujundamisel, laste kasvatamisel.

Lõputöö eesmärgiks on välja tuua waldorflasteaia eripära ja eelised, anda ülevaade waldorfpedagoogikast

Ülesanneteks on läbi töötada teemakohane teoreetiline kirjandus ning teha sellest ülevaade, läbi viia empiiriline uurimus intervjuerimise teel, intervjuude analüüsimine ja kokkuvõtte tegemine.

Uurimustööle püstitati hüpotees: negatiivne suhtumine waldorfpedagoogikasse on tingitud vanemate vähestest teadmistest selle pedagoogikasuuna kohta.

Autor keskendub oma tööd tehes peamiselt Rudolf Steineri teostele ning tema tööde põhjal tehtud materjalidele. Waldorfpedagoogika seisukohalt on tänuväärse töö teinud Tiiu Kuurme, avaldades mitmeid tõestavaid ja mõtlema panevaid artikleid. Seda valdkonda on uurinud ning selle kohta materjale avaldanud ka Monika Gustavson, andis 2004. aastal välja steinerpedagoogika teemalise raamatu "Laste aeg – laste aed", ja Külli Lukk, avaldades 90.ndate aastate alguses raamatusarja "Waldorf – pedagoogika". Tallinna Pedagoogilises Seminaris on waldorfpedagoogikast teinud oma lõputöö 2003. aastal Kätlin Tamm. Alternatiivpedagoogikaid on uurinud samal aastal ka L Saar ja K. Rääbis.

Diplomitöö koosneb neljast peatükist. Neist kaks esimest, teoreetiline osa, tutvustab waldorfpedagoogikat ja –lasteaeda. Diplomitöö praktilises osas analüüsitakse ja tehakse kokkuvõtte waldorfasutuses käinud inimeste ankeetintervjuudest.

Autor tahab selle tööga tõestada waldorfpedagoogika erilisust, ka neile, kes on sellesse pedagoogikasuunda skeptiliselt suhtunud. Autor tänab neid inimesi, kes on olnud tema kõrval kõik need waldorfkoolis õpitud aastad, ning neid, kellega koos ta selle tee läbis. Samuti ka neid steinerkoolide vilistlasi, kes olid nõus intervjuud andma. Autor tänab õppejõude, kes innustasid teda just seda teemat uurima ning just sellel teemal sõna võtma.

1. WALDORFPEDAGOOGIKA EHK STEINERPEDAGOOGIKA

Waldorfpedagoogika peaesmärk on kasvatada avatud mõtlemisega inimesi. Loomingulisi ja intellektuaalseid õppeaineid püütakse õpetada tasakaalustatult. Eriti oluline on lapse isiksusega arvestamine. Õppeprogrammid on koostatud vastavalt vanuselistele iseärasustele ning on kõikides waldorfkoolides põhimõtteliselt sarnased (Olesk 1996).

1.1 Rudolf Steiner (1861 – 1925)

Rudolf Steiner sündis Austrias raudteejaama ülema pojana. Pärast reaalkooli lõpetamist ja abituuriumi sooritamist õppis Steiner Viini Tehnikaülikoolis matemaatikat ja loodusteadusi, lisaks kuulus ta filosoofia, kirjanduse, meditsiini ja psühholoogia loengutsükleid. Õpingute käigus tutvus R. Steiner Goethe loodusteaduslike uurimismeetoditega, mida ta oma uurimustes asus edasi arendama. Töö tulemusena valmis 1891.a. doktoriväitekirja “Tõde ja teadus” ning pärast kaitsmist omistati talle filosoofiadoktori kraad (Toom 1992; Bardt & Hoeck).

Rudolf Steineri pedagoogiline tegevus algas varakult. Õpingute, uurimistöö ja kirjutamise kõrval võttis R. Steiner endale väga mitmesuguseid pedagoogilisi ülesandeid. Juba alates neljateistkümnendast eluaastast finantseeris ta järeleaitamistundide andmisega kõikvõimalikes õppeainetes nii oma kooliskäimist kui ka hilisemaid akadeemilisi õpinguid. Steiner oli erakordselt seltsiva loomuga ja tema ümber kogunes aastate jooksul suur sõpradering.

Pärast ülikooli lõpetamist asus ta eriõpetajana tööle ühes peres, kus oli raske arengupuudega laps, kelle arstid olid õpivõimetuks tunnistanud. Steineri pedagoogitööl olid uskumatud tagajärjed – juba kahe aasta möödudes läks poiss tavakooli oma eale vastavasse klassi. Selle lõpetamise järel asus ta ülikooli ja õppis arstiks (Toom 1992; Tamm 2005).

Mitmekülgselt haritud inimesena kasutas Steiner teaduslikku uurimismetoodikat erinevate nähtuste ja nendevaheliste seoste uurimiseks. R. Steiner käsitleb maailma tervikuna, mille üks osa – vaimne maailm – on sama reaalne nagu füüsiline ehk materiaalne maailmgi. Et mõista maailma kui tervikut arendas ta endas sellekohaseid vaatlusvõimeid ja töötas välja enesekoolitussüsteemi, mida ta hiljem kirjeldas mitmetes teostes. Steiner kontrollis oma uurimistulemusi põhjalikult ja kaua, enne kui need avalikkuse ette tõi. Põhiülevaate enesearendusvõimalustest andis Steiner raamatus “Kuidas saavutada teadmisi kõrgematest maailmadest” (1930, eesti k: 1993) (Bardt & Hoeck).

Seitsme aasta vanuselt hakkasid Rudolf Steineril ilmema kogemused, mis kujundasid kogu tema edaspidist elu – ta tajus ülemeelelist valdkonda kui pidevalt kohalolevat reaalsust (Toom 1992). Mees pidas algselt paremaks oma sellelaadsetest kogemustest vaikida. Seda, sellist uskumust peeti ebausuks. Sajandivahetuseks (1900) oli Steiner oma võimet ülemeelelist näha ja vaadata niivõrd palju kontrollinud ja sellise täiuslikkuseni arendanud, et ta pidas põhjendatuks ja võimalikuks esitada seda kui teaduslikku uurimust, kui vaimuteadust (samas; Wilkinson 2006).

1900. aasta sügisel alustas Steiner loenguid väiksemates ringides. Nendesse loengutesse põimis ta ettevaatlikult üht-teist ka oma ülemeelelistest kogemustest. 1902. aastal esitas ta avalikult oma tulevase eluülesande - leida hingeuurimise uued meetodid ja rajada neile teaduslik alus. Senini oli R. Steiner olnud Saksamaal juhtivates teaduslikes ringkondades lugupeetud inimene (samas). Oma eluülesande avalikustamise tõttu suhtuti temasse kui teosoofi (jumala vahtu, müstilise tunnetamise õpetuse pooldaja ja levitaja – Eesti Keele Sõnaraamat 1999) ning paljude aastate jooksul läksid Saksamaa ametlikud kultuurikandjad temast vaikides mööda. Vormiliselt toimusidki Steineri loengud Teosoofilise Seltsi raames, kuna sealt leidis ta kuulajaid, kuid 1913. aastal viisid erimeelsused mehe ja selle seltsi teed lahku (Toom 1992).

Alates 1902. aastast tarvitas Steiner oma uurimisviisist rääkides nimetust “antroposofia”, mis hiljem sai kogu mõttesuuna nimeks. Vabas tõlkes tähendab “antroposofia” inimese terviklikku teadmist iseendast, inimese teadvustamine (kreeka k.: *anthropos* – inimene, *sophia* – teadmine). Praktika on kinnitanud R. Steineri uurimuste paikapidavust (Toom 1992; Bardt & Hoeck; Wilkinson 2006).

Oma põhjanevaid uurimistulemused esitas R. Steiner esialgu ainult otsiva vaimuga inimeste kitsamas ringis, siis Antroposofilise Seltsi raames ning üha enam ka asjast huvitatud avalikkuse ees. Üksteise järel ilmusid tema tähtsamad ja loetumad teosed: ”Kristlus kui müstiline tõelus ja

vanaaja müsteeriumid” (1902), ”Teosoofia. Sissejuhatus ülemeelelise maailmatunnetusse ja inimääratlus” (1904), ”Kuidas saavutada teadmisi kõrgematest maailmadest” (1904) ning ”Salateaduse põhijooned” (1904) (Toom 1992).

Kaastöötajate ja õpilaste arv suurenes. Nende küsimustele ja nõudmistele vastas Steiner neil aastatel algatustega, mis viisid antroposoofilise impulsi üha uutele tegevusaladele. 1907. aasta loengus pani R. Steiner aluse waldorfpedagoogikale (samas).

Esimese maailmasõja tagajärjel toimunud pöördelised muudatused tekitasid uusi vajadusi ja nii avanesid võimalused viia vaimuteadus laiate ringkondadeni. Siis otsustas R. Steiner antroposoofiat toetavate riigiametnike, töösturite ja teadlaste nõudmisel esitada avalikult oma sotsiaalsete uuenduste kontseptsioon. Sellega murdis ta välja isolatsioonist. Steiner esitas sotsiaalse organismi kolmesuse idee – vabadus, võrdsus, vendlus – kasvava sugupõlve õigus selles mõttes vabale väljaõppele, et oma impulsse ja annet igakülselt arendada ning olla seeläbi ükskord võimeline olemasolevat ühiskonda ümber kujundama. Aja nõue oli luua kaheteistkümnenda aastast ühiskooli, mis hõlmab alg- ja keskkooli ning millesse pääs on avatud igapähele, sõltumata sotsiaalsest kihist (samas). Rudolf Steiner rajaski ühiskonna vajaduste rahuldamiseks, ühiskonna survele waldorfkooli.

Rudolf Steiner oli promoveeritud filosoof ja ei kartnud ka oma tihti vägagi kriitilisi mõtteid tunnetuse näiliste piiride ja oma ajastu kohta teravalt väljendada. Juba varases eas (21. aastasel) tegeles ta matemaatika ja loodusteadustega, aga ka Goethe loodusteaduslike kirjutistega (samas; Wilkinson 2006). Korduvalt rõhutas ta matemaatilis-loodusteadusliku hariduse tähtsust antroposoofilise vaimuteaduse mõistmise eeldusena. Fakt, et ta pidas esimese õpetajate kolleegiumi ees loodusteadusest üle 40 ettekande kolmes tsükli, on tänapäevani veel vähetuntud (Eesti Antroposoofiline Selts (d)). Märkimisväärne on ka see, et ta kirjutas ühes nendest loengutest juba 1920. aastal tahvlile kvantmehaanika põhivõrrandi, mis on matemaatiliselt identne kuus aastat hiljem Erwin Schrödingeri poolt avaldatud ja tema järgi nime saanud Schrödingeri võrrandiga, ja ennetab Feynmani difusiooni interpretatsiooni imaginaarse difusioonikonstandiga. See võrrand mängis moodsas loodusteaduses kvantfüüsika põhialusena olulist rolli. Steineri tunnetusmeetod ei olnud seega kaugeltki mitte ebamäärane ja varjatult salajane, nagu vahel väidetakse. Muidu ei oleks see nii paljudes valdkondades osutunud äärmiselt praktiliseks ja uuenduslikuks (samas).

Steiner püüdis igas eluvaldkonnas eelkõige inimteadvuse laienemise poole, mis sisuliselt tähendab palju enam kui lihtsalt alternatiivide pakkumist. Ta otsis vahendeid inimkultuuri tervikust,

sõltumata ajast ja paigast. Ta rõhutas, et kogu õpetus peab lähtuma inimesest. Erinevaid aineid õppides peaks selgeks saama seos inimese ja maailmaterviku vahel. Inimese kasvatamine peaks olema kooli ainus eesmärk. Ta ei pidanud õigeks tolleaegset tava kvalifitseerida õpetajaiks teatud teadmiste hulgaga omandanud inimesi. Teatmeteoste abil on igal ajal võimalik oma mälu värskendada ja vajalikku infot saada. Õpetaja amet eeldab teise inimese hinge sisseelamise võimet (Lukk 1991; Wilkinson 2006).

Rudolf Steineri pärand, mille ta on jätnud kogu maailmale, on sisult ja mahult kogu kultuurimaailmale ainulaadne (Tamm 2005; Wilkinson 2006). Tema kõige olulisem uuendus oli inimkäsituse arendamine, Tema inimesele lähenemise viis oli lähedane tänapäeva nn fenomenoloogilise psühholoogia ja ka klassikalise filosoofilise psühholoogia omale (Hirsjärvi & Huttunen 2005).

Rudolf Steineri vaimuteaduslik uurimuste tulemused on praktikas aluseks paljude elualade uuendusel: näiteks pedagoogikas (waldorfkoolid), meditsiinis ja ravipedagoogikas, kunsti alal (arhitektuur, maalikunst, eurütmiat, kõnekujundus), põllumajanduses (biodünaamiline meetod) ja sotsiaalaladel (ühiskonnaorganismi kolmeliikmelisus) (Steiner 1995; Wilkinson 2006).

Steiner rajas uue kunstisuuna, mis hõlmab näitekunsti, maalikunsti, skulptuuri, arhitektuuri ja tema enda leiutatud liikumist – eurütmiat. Meil on põhjust austada teda ka kui loovat kunstnikku. Ta kavandas aukartustäratava ehitiste komplekti Sveitsis (Goetheanum – Antroposoofilise Seltsi geograafiline keskus), tohutu puuskulptuuri, mis kujutab Kristust. R. Steiner kirjutas näidendeid, andes antroposoofia sõnumit edasi draamavormis (Wilkinson 2006).

Rudolf Steineri kirjalik ja suuline pärand on aukartustäratav. Tema loengud on kõik trükis avaldatud. Need koos raamatutega moodustavad rohkem kui 350 saksakeelset köidet. Ainuüksi Saksamaal müüakse igal aastal 200 000 tema raamatut (samal).

Meie materialistlikul ajastul on inimkonna edasise hüvangu huvides hädavajalik uue arusaama teke vaimsest maailmast. Steiner tundis, et tema ülesanne on seda uut vaadet levitada (samal).

1.2 Terviklik kasvatusteadus

Waldorfpedagoogika on lapse tervikliku arengu edendamine (Gustavson 2004; Wilkinson 2006). See on püüd õppetööd elavalt ja kunstiliselt läbi viia ja selle lähtekohti teadvusega läbi valgustada (Bardt & Hoeck). Steinerpedagoogika on terviklik kasvatusteadus, mis põhineb filosoofilisel alusel ning millel on kindel arusaam lapse arengust. Waldorfpedagoogika on pedagoogika suund, mis on välja kujunenud Rudolf Steineri põhimõtetele toetuvast eluviisist.

Waldorfpedagoogika aluseks on austria-saksa teadlase Rudolf Steineri poolt arendatud inimeseõpetus – antroposoofia -, mis vabas tõlkes tähendab inimese terviklikku teadmist iseendast (Eesti Antroposoofiline Selts (a) (c); Wolz 2004; Wilkinson 2006). Waldorfpedagoogika lähtekohaks on inimesekäsitus, mis vaatleb mõtte-, tunde- ja tahtearengut tervikseostes kogu elukaare jooksul (samas). Antroposoofilise inimkäsitluse järgi on inimene kolmemõõtmeline olemus – st keha-hinge-vaimu kooslust ning lastele kasvukeskkonna kujundamisel lähtutakse sellest (Käärrik; Toom 1992). Vaimne olemus ehk mina annab lapsele kordumatuse (Dahlström 2003:255). Steinerpedagoogika toetub antroposoofiale ehk vaimuteadusele – õpetus, mis põhineb kõrgematest maailmadest ammutatud teadmistel, mis on avardunud teadvuseks. Samas peab ära märkima, et waldorfasutuses ei püüta õpetada vaimuteadust või last mis tahes muu ideoloogiaga läbi immutada. Taustateadmised on vajalikud õpetajatele (Wilkinson 2006). Sellel teadusel on nii sotsiaalne, eetiline kui religioosne tähendus. Steiner pidas oluliseks, et vaimuteadus vastab praeguse ajastu vajadustele ning sobib hästi tänapäeva inimese teadvusega (samas). Maailm vajas muudatusi.

Steiner tegi ettepaneku luua ühiskonnakord, mis suudab rahuldada inimolendi kolme laadi vajadusi:

- esmased materiaalsed eluvajadused;
- võimalus elada kõrvuti kaasinimestega;
- mõttevabadus (samas).

Rudolf Steineri põhimõtete järgi kulgeb inimese areng rütmiliselt üksteisele järgnevate astmetena, nii et eelneva astme keskne sisu siirdub muundunud moel järgmistesse astmetesse. Nii näiteks koolieelses eas valdaval kohal olevaid aistinguid esinevad nooremas koolieas muundunud fantaasiapiltideks ja need omakorda on alates puberteedieast lähteaineks mõistete kujunemisele, mõtlemisele (Lepik 1989:5).

Waldorfpedagoogika põhiidee on lapses endas olevate arenguvõimaluste teostamine vastavalt lapse arengustaadiumile (Hirsjärvi & Huttunen 2005; Wilkinson 2006). Õpetuse aluseks on arenguteooria, mille järgi inimese areng kulgeb rütmiliselt üksteisele järgnevate astmetena. Inimese kasvuaeg jaguneb kolmeks oma olemuselt täiesti erinevaks perioodiks:

- eelkooliiga – kuni 7. aastat (füüsilise arengu periood);
- põhikooliiga – 7. – 14. eluaasta (hingelise arengu periood);
- noorusiga – 14. – 21. eluaasta (vaimse arengu periood) (Lukk 1992; Wilkinson 2006).

Iga 7-aastane periood jaguneb omakorda lühemateks perioodideks ja neist igaüks veelkord. Igal perioodil on laps vastuvõtlik erinevatele asjadele ja temas toimuvad teatud iseloomulikud muutused (Eesti Antroposoofiline Selts (b); Lukk 1992; Wilkinson 2006). Järelikult on vajalik ka igal perioodil erinev lähenemine kasvatusesele, et tagada lapse terviklikum ja parem areng.

Waldorfpedagoogikasse süvenemine on aeganõudev protsess, mis annab uudse vaatlusoskuse ja loova suhte didaktikasse ja metoodikasse. Iseseisva vaatlusoskuse arendamine loob eelduse waldorfpedagoogika olemuse mõistmiseks igapäevases õpetajatöös. R. Steiner pani õpetajatele südamele, et õpetajaamet eeldab võimet sisse elada teise inimese hinge (Wolz 2004). Õpetaja on klassis peategelane. Tema töö on tõlkida õpetatav elamuse ja kogemuse keelde ning siduda kõik ained üheks tervikuks (Kuurme 2000a). Õpetaja on omandanud erilise hingejõu, mis tema õpilastele automaatselt edasi kandub. Õpetaja ammutab oma jõu ja teadmised vaimuteadusest, mida ta pole pelgalt õppinud, vaid ka kogenud praktikas. See tähendab mediteerimist, mille käigus õpetaja avastab jumaliku olemasolu, ning mis aitab mõista ka õpilaste põhiolemust (Wilkinson 2006). Steiner pidas õpetaja puhul oluliseks mitte niivõrd tema akadeemilist edukust, kuivõrd võimet lastega tegeleda ning oskust improviseerida. Ta nimetas õpetamist elavaks kunstiks (samas).

Kasvatuse mõttesuundi võib jagada kaheks. Ühed on välja kasvanud antroposoofiliselt pinnalt – sellest, mida teatakse inimesest ja kuidas mõistetakse arengut. Teiste aluseks on ühiskonna võimustruktuurid – majanduse, ideoloogiate ja religiooni taotlused. Esimese mõttesuuna koolid on kuni tänaseni alternatiivsed (Kuurme 2000a). Neid huvitab inimene nagu ta on ja mis temas õppimise toimetel juhtub. Waldorfpedagoogika kui alternatiivpedagoogika tähendab üldiselt, et üldiselt heaks kiidetud norm see ei ole. Steinerpedagoogikas peetakse oluliseks lapsepõlve. Alternatiivkoolide tekkega hakati ka rohkem lapsepõlve uurima ja avastama (samas; Toom 1992).

Alternatiivpedagoogika on ennast tõestanud. Steineri põhimõtteid hakatakse üha rohkem omaks võtma ja kasutama.

Waldorfpedagoogika ja selle praktika kodus, lasteaias ja koolis lähtub esimeste eluaastate ja lapsepõlve tähendusest kogu biograafia ja arengule. Waldorfpedagoogika on seega terviklik, kogu lapsepõlve ja noorust haarav hariduskontseptsioon (Bardt & Hoeck; Wilkinson 2006).

Rudolf Steiner (2000: kaanel) selgitab oma mõttesuunda nii: "Masinat saab oskuslikult käsitseda mitte üldiste käibe väljenditega, vaid selle üksikasjaliku tegeliku tundmisega. Nii peab ka kasvatuskunst tundma inimolemuse liikmeid ja nende arengut. Tuleb teada, millisele inimolevuse osale teatud vanuses mõju avaldada ja kuidas see mõjutamine asjakohaselt toimub."

Kunstil on waldorfkoolis eriline koht. Usutakse, et kunst on vaimse/ülemeelelise maailma füüsiline väljendus. Steinerkoolis kasutatakse kunsti kolmel eesmärgil:

- õppevahendina;
- inimkonna arengu illustraatorina;
- rakendatakse kunstile seesmiselt omaseid kasvatuslikke väärtusi (Wilkinson 2006).

Töö edendamiseks kasutatakse nii joonistamist, maalimist, kui ka voolimist, ning sellel on pigem illustreeriv tähendus kui soov tekitada meistriteoseid. Selline tegevus pakub hingele suurt rahuldust. Kunsti hariduslik eesmärk on püüda arendada esteetilist tundlikkust ning õpetada hindama maale, skulptuure, muusika ja luule kunstilist väärtust, millega koos omandatakse muidugi ka vajalikke oskusi ja teadmisi. Eeldatakse, et kõigis kunstiliikides sisaldub nähtamatu, vaimne element (sammas).

Waldorflasteasutus on asutus, mis valmistab ette eluks. Ta ei püüa trennida noori oma ala spetsialiste, vaid aitab neil saada inimeseks. Steinerpedagoogika toetab ja aitab ennast leida. Et inimene saaks leida endale selles maailmas õige koha, tuleb talle pakkuda kõiki arenguvõimalusi (sammas).

1.3 Ühiskond vajab ja vajab waldorfpedagoogikat

Maailm vajab muutust. Juba enne Esimest maailmasõda oli ühiskond senistest normidest väsinud. Rudolf Steiner soovis ühiskonda muuta. Selle kasvatusteadlase arvates pidi tulevikukool olema

rajatud inimõpetusele (Toom 1992). Sellest lähtuvalt tuli luua ühtluskool kõikide inimeste jaoks. Waldorfpedagoogika rajanebki sellel, et arengu seadused on ühes eluetapis enesestmõistetavalt sarnased kõikide inimeste jaoks. Baasharidus peab olema ühine kõikidest kihtidest inimestele. Steiner pidas oluliseks, et üldharidus oleks ühene kõigile.

Rudolf Steiner rajas esimese steinerkooli 1919 aastal Saksamaal. Stuttgardis asuva Waldorf-Astoria sigaretivabriku omanik Emil Molt palus teadlasel oma asutuse töötajatele loenguid pidada ning seejärel nende lastele kool luua. Steinerist saigi koolijuht. Tema tingimusteks oligi, et kool olgu mõeldud kõigile lastele, et sellest saab üldhariduslik kaheteistkümneklassiline kool, ning et õpetajad peavad ka osalema kooli juhtimises. Õpetajad omandasid spetsiaalse steinerpedagoogilise koolituse. *Die Freie Waldorfschule* (Vaba Waldorfkool) avati 7. septembril 1919 (River Song Waldorf School; Wilkinson 2006). Avati esimene kaheteistkümneklassiline ühtsuskool, millesse pääs oli igapähe, sõltumata sotsiaalsest kihist (Toom 1992).

Mõisted waldorfpedagoogika ja steinerpedagoogika tähistavad ühte-sedasama pedagoogikat, kusjuures üks mõiste viitab esimese kooli asukohale, teine suuna algatajale.

Teise maailmasõja eel keelati alternatiivkoolid ära. Nende tegevus lõpetati. Hitler ja Lenin pidasid nõ mitte normatiividele vastavat hariduse omandamist ebanormaalseks. Nende meeste loodud ühiskonnale polnud ka Steineri põhimõtted vastuvõetavad. Alternatiivkoolid tulid uuesti, kui maailm oli suurest sõjast toibunud (Kuurme 2000a). Eestis hakati waldorf-kooli taas looma 90ndate aastate alguses. Meil teatakse waldorfpedagoogikast veel üldiselt vähe. Steinerlasteaiad on alles oma arengu alguses ja teevad esimesi edusamme (Gustavson 2004). Erinevalt Eestist, on Skandinaaviamaades waldorfpedagoogikat praktiseeritud aastakümneid kauem ning seal on see alternatiivpedagoogika suund rohkem hinnatud.

Terviklik waldorfkool on 12-aastane ühtluskool. Sageli eelneb sellele waldordlasteae (3-6-aastastele). Mõnede koolidega on liidetud ka kolledžiaste, mis valmistab ette ülikooli astumiseks (Hirsjärvi & Huttunen 2005).

Eestis, ja ka mujal maailmas, on tavaks, et waldorflasteaed ja –kool käivad käsikäes. Algselt luuakse lasteae ning siis kool, kuhu lasteaiast lõpetanud lapsed edasi õppima lähevad. Praegu on Eestis viis steinerõppeasutust: Tallinna Vaba Waldorfkool, Tartu Waldorfgümnaasium, Johannese Kool Rosmal (Põlva vallas), Viljandi Vaba Waldorfkool, Aruküla Vaba Waldorfkool. Seega on

sama arv ka lasteaedasil. Üha enam on ka neid lasteasutusi, mis võtavad oma programmi ka waldorfpedagoogika võtteid. Lisaks toimivad meil ka Eesti Vabade Waldorfkoolide Ühendus ja Tartu Waldorfpedagoogika Seminar. Viimases koolitatakse steiner-õpetajaid (Waldorfpedagoogika).

Maailmas tegutseb ligi 1100 waldorflasteaeda ja umbes 640 -kooli, seda vähemalt 46 eri riigis (AWSNA; River Song Waldorf School; Wilkinson 2006). Ainuüksi Põhja – Ameerikas on üle 150 waldorfkooli. Kõik nad kuuluvad Põhja – Ameerika Waldorfkoolide Ühendusse (*Association on Waldorf Schools of North America – AWSNA*) Mitmed riiklikud koolid kasutavad õppetöös steinerpedagoogika võtteid. Ameerikas on üle 50 Waldorfpedagoogika Seminari, mis koolitavad õpetajaid. Saksamaa waldorfkoolid kuuluvad sealsesse Vaba Waldorfkoolide Seltsi (*der Bund der Freien Waldorfschulen*) (AWSNA; River Song Waldorf School). Ühena viimastest on oma waldorfkoolid avanud ka Jaapan (Wilkinson 2006).

Dr Steiner ei kavatsenud kunagi luua erakoole. Waldorfkool ei sündinud mitte ideaalsest väljamõeldud kooliprogrammist, vaid tollaste tingimustega seotud hädavajadusest (Wilkinson 2006). Tänapäeval on see silditatud ühe õppemeetodina, kuid tegelikult on tegemist eluviisiga. Aja jooksul ühiskonna muutudes on muutunud ka waldorfpedagoogika, rohkem on erinevusi näha Skandinaaviamaade ja Saksamaa steinerlaste põhimõtetes. Elu nõuab muudatusi, õpetamisviisid muutuvad koos ajaga, kuid waldorf oma põhiolemuselt on hästi püsinud ning tõestanud oma vajalikkust.

1.4 Lapsekesksus loob armastuse õpitava vastu

Tähtsal kohal steinerpedagoogikas on lapsekesksus, mida tuleb mõista nii, et ühest küljest soovitatakse tugevdada lapse enda tegelikku olemust ja sisemisi hingelisi jõude, teisest küljest aga püütakse luua väikese lapse vajadusi arvestav keskkond, mis peab silmas järgmist:

- laps vajab rahulikku ja turvalist keskkonda, kus valitsevad kindlad rütmid ja on kiirustamata aega kõigeaks;
- laps vajab aega ja vabadust iseseisvalt midagi algatada ning otsuseid teha;
- laps vajab aega ning ruumi vabaks spontaanseks füüsiliseks liikumiseks;
- vaja on tingimusi õigete sotsiaalsete oskuste kujunemiseks (vaba mäng, laste arv rühmas optimaalne);

- laste meeleorganeid tuleb kaitsta (nt helid);
- on vaja luua loomulik õpikeskkond, mis võimaldaks igapäevaste praktiliste ja vajalike toimingute läbiviimist nii toas kui õues, sest väikese lapse põhiline õppimismeetod on jäljendamine (Gustavson 2004).

Avastatud lapseõlvele püüti luua pelgupaik, kus antakse võimalus areneda iseene määratud tempos iseene jaoks. Kasvatus ei ole niivõrd vormimine ja mõjutamine kui kasvamise saatmine (Kuurme 2000a).

Steinerpedagoogika eesmärgiks on lapse tervisliku arengu edendamine. See kajastub ühelt poolt selles, mida lastele õpetatakse, teisalt, kuidas seda tehakse. Kasvatus ja koolitus peaks hõlmama kogu isiksust. nii tema mõtlemist, tundeid kui ka tahet (Heinaste 2001; Gustavson 2004; Wilkinson 2006). Kui näeme, et laps tunneb rõõmu õppimisest, et ta tunneb huvi kõige vastu, mis teda ümbritseb ja seejuures teeb pidevalt tööd ning areneb, siis see peaks olema tähtsam kui Haridusministeeriumi poolt antud kinnitus, et antud õppeasutus on Eestis üle keskmise.

Waldorfpedagoogika seisukohalt ei ole õige kiirustada ühelt tegevuselt teisele, andmata lapsele aega rahulikult oma tegevus lõpetada ja läbitu läbi tunnetada, endas talletada. Järjest uued ja uued teadmised (muljeid) tekitavad lapse jaoks kaose. Elus tagavad edukuse eelkõige: püsivus, hoolsus, julgus, loovus, ettevõtlikkus, suhtlemine. Olulised on lasteaiaõpetaja poolt päevakavasse planeeritud piisav aeg vabamänguks, igapäevatoiminguteks, vabategevusteks (Käärrik).

Waldorfkoolides püütakse õpilastes tekitada armastust õpitava aine vastu. Üksnes sel moel on võimalik vallandada õpilastes huvi aine vastu, mitte aga vaid soovi saada häid hindeid või isiklikku kasu. Südamest tulev huvi õpitava aine vastu osutub märksa tugevamaks motiiviks, kui ükskõik milline sundimine (Kuurme 2000b). Huvile ja soovile õppida aitab kaasa ka see, et õpetaja on õpilase partner. Tema ülesandeks on tuua aine lasteni läbi elamuse ja kogemuse (Kranich 1991; Toom 1992; Kuurme 2000a; Laxen 2005).

Waldorfpedagoogika teeb lapsesõbralikumaks ka see, et töövihikuid ja õpikuid ei kasutata. Põhikooli lõpupoole on õpikud toetavaks ja abistavaks õppevahendiks. Õpilased teevad ise omale vihikud, kuhu nad kirjutavad üles õpitavat, mida nad kaunistava, ning millest nad pärast õpivad ja kordavad ([AWSNA](#); River Song Waldorf School; Toom 1992). Selline loominguline ja ise tegemine teeb õpitavat meelepärasemaks ja lapsesõbralikumaks.

Waldorflasteaias ja –kooli esimeses astmes akadeemilist haridust ei rõhutata. Lugemist hakatakse õppima alles teises või kolmandas klassis, tähtedega tutvumist alustatakse juba esimeses ja teises klassis. Kirjutama õpetatakse kõige pealt (alustatakse ornamentide joonistamisega) (River Song Waldorf School). Laste sõnavara ja teadmised arenevad läbi muinasjuttude, lugude kuulamise ja pähe õppimise, läbi laulmise. Aju arendatakse loomulikult teel. Psühholoog Jane Healy selgitab oma raamatus ”*Endangered Minds: Why Children Don’t Think*” ajuuringute tulemusi, kust oli näha, et varajane akadeemiline harimine võib olla kahjulik (Petrasch 2003).

Armastust õppimise vastu tekitab ja hoiab ka õpikeskkond. Pedagoogilise ümbruse kujundamisel on olulised kord ja usaldatavus. Et väikelapse õppimise erilisele loomusele parimal viisil vastu tulla, on vajalik kujundada lapse ümbruses ruum, kus on rikkalikult käegakatsutavat laadi kogemusvõimalusi. Sest õppimine, mis on seotud keha ja meeltega, nõuab vahetult kehaorganitega kogetavat ümbrust. Arvesse tuleb aga mitte ainult meeleline, käegakatsutav asjade ja ruumide kvaliteet. Siin on oluline ka vähem silmatorkav faktor, nimelt ümbruses valitsev kord ja usaldatavus. Laste elutunde jaoks on otsustava tähendusega eile nähtut täna jälle kohata. Üksnes usaldatav asjade kord annab neile kindluse (Bardt & Hoeck).

Ümbritseva kõige keskem kuju on kasvataja ise (õpetaja või vanemana), kes peab püüdma sisemiselt ja väliselt tegutseda nii, nagu laps tema arvates peaks õppima tegutsema – ta peab olema tõene. Kasvataja ülesandeks on kujundada ümbrus rahulikuks, turvaliseks ja rõõmsaks selle aistiva olevuse jaoks, keda laps endast esimese seitsme eluaasta jooksul kujutab. Waldorfpedagoogika on optimistlik – kunagi ei ole alustamiseks liiga hilja. Kasvatus esimese seitsme aasta jooksul kujutab endast ühelt poolt lapsele sobiva ümbruse loomist ja teisalt kasvataja enesekasvatust (Lukk 1992).

Steinerpedagoogikas rõhutatakse, et õppimine pole võistlev tegevus. Koolilastele algselt hindeid ei panda küll aga analüüsitakse enese ja teiste töid (Toom 1992; Kuurme 2000a). Saadakse küll hinnanguid, kuid numbreid pole. Ning õppeaasta lõpus saadakse kirjakeelne tunnistus, kuhu iga aine õpetaja on midagi konkreetse õpilase kohta kirjutanud, tema arengut iseloomustanud (AWSNA; River Song Waldorf School). Selline lähenemine muudab lapse suhtumist õpitavasse positiivsena ning lapses ei süvene võistlusmoment.

Waldorfpedagoogikat iseloomustab elulähedus. Materjalid, mida kasutatakse mängimiseks, õppimiseks, kui ka ruumi kujundamiseks ja loomiseks, on looduslikud ja inimsõbralikud (AWSNA;

Toom 1992; Kuurme 2000a). Tähtis on ka see, et asjadega poleks liialdatud – vähem asju, rohkem fantaasiat. Lapsel tekib soov, vajadus ja võimalus ise areneda. Selline kasvatus – inimlikkuse äratamine – on steinerpedagoogikale väga iseloomulik (Karila & Kinos & Virtanen 2001).

Waldorfpedagoogikas nähakse igas lapses puutumatut individuaalsust. Laps on kõige tähtsam. Lapsekesksus. Lapsepõlv on nii lühike ja ainulaadne, seda tuleb hoida, Mida rohkem meil on julgust lubada oma lastel olla tõelised lapsed, seda suuremad jõuvarud saavad neil olema kogu eluks. Täiskasvanuna saab neil olema ligipääs toetavatele lapsepõlvemälestustele ja –tunnetele (Oit 2001; Laxen 2005).

1.5 Koolielus löövad aktiivselt kaasa nii õpetajad kui ka lapsevanemad

Juba esimest waldorfkooli luues oli Rudolf Steineril nõue, et õpetajad läbivad lisaks tavalisele kutse omandamisele ka steinerõpetaja koolituse. Samasugune tava kehtib ka praegu. Eestis on õpetajaid koolitavaks asutuseks Tartu Waldorfkoolide Seminar. Tookord pidas Steiner õpetajatele viieteistkümnepäevase seminari, tänapäeval läbib tulevane waldorfkooli õpetaja vähemalt üheaastase seminariõppuse (Toom 1992).

Steinerpedagoogikas ei tule õpetajal omandada valmis metoodiliste juhtnõõride kogu vaid ta omandab oskusi, teatud viisi inimest ja lapse arengut märgata, mõtestada ja mõista (Hirsjärvi & Huttunen 2005). Steiner ei pidanud õigeks, et õpetaja peaks omandama teatud hulga metoodilisi teadmisi (teatmeteostest saab vajadusel vajalikku infot), õpetaja amet eeldab hoopis võimet sisse elada teise inimese hinge (Lukk 1992). Õpetaja on aktiivne oma kooli elus ja tegemistes kaasa lööma (River Song Waldorf School).

Waldorfkoolidele on iseloomulik, et üks inimene on klassijuhatajaks ehk peaõpetajaks terve põhikooli aja. Selline tava lähendab lapsi, lapsevanemaid ja kooli veelgi. Klassijuhataja on justkui pereliige (samas; Wilkinson 2006).

Kõik Eesti waldorflasteasutused on rajanud lapsevanemad (Ojap 2001). See loob eelduse õpetajate ja lastevanemate vastastikuseks mõistmiseks. Koostööd tihendab ka see, et waldorfpõppeasutuste majanduslik kindlustamine on põhiliselt lapsevanemate õlul. Waldorfpedagoogika eeliseks on ka see, et lapsevanem kirjeldab, millist haridust ja kasvatust ta oma lapsele soovib – õpetaja pole

niivõrd domineeriv (samas). Õpetajate ja lastevanemate koostöö loob lasteasutuses rahuliku ja turvalise õhkkonna (Vanaselja 2001). Headele suhetele aitavad kaasa kodu ja kooli ühised projektid. Tallinna Maria Koolis käiakse koos, et üheskoos lapse arengupsühholoogiat tundma õppida (samas). Koostöö tähendab ka seda, et õpetamine ja kasvatamine toimub nii koolis, lasteaias, kui ka kodus.

Waldorfkool on just nii hea, kui head on selle õpetajad ja lapsevanemad. Valides waldorfõppeasutuse, peab lapsevanem olema valmis kaasa lööma kooli igapäevaelus (Heinaste 2001).

1.6 Matkides inimene õpib

Kasvatustöös tuleb arvestada, et koolieelses eas kuni hammaste vahetumiseni on laps eelkõige matkiv olend. Rudolf Steineri järgi on laps kuni seitsmenda eluaastani matkimiseas (Kivi & Sarapuu 2005; Wilkinson 2006). Ta imeb kui käsn endasse välismaailma ja toimib nii, nagu näeb toimivat ümbritsevaid inimesi. Täiskasvanu ülesanne on käituda nii, et tema tegevus ja eluhoiak oleksid matkimisväärsed. Et laps saaks hea inimese eeskuju (Karila & Kinos & Virtanen 2001). Steiner rõhutab, et manitsused ja seletused, millega kasvataja lapse poole pöördub, avaldavad lapse tegelikele toimingutele vähe mõju. Kuid see, mida me teeme, kuidas me oleme, toimib lapses edasi (Kivi & Sarapuu 2005). Laps vajab täiskasvanu eeskuju selleks, et temastki võiks kasvada täiskasvanu (Lukk 1992; Gustavson 2004). Inimese tervis sõltub sellest, kuidas tema läheduses on lapsepõlves käitunud. R. Steineri arvates saavutavad inimese füüsilise keha organid oma kuju enne seitsmendat eluaastat, hiljem need ainult kasvavad nende vormide põhjal, mis selleks ajaks on välja kujunenud (Kivi & Sarapuu 2005).

Esimesel seitsmel eluaastal on kasvatuses tähtsal kohal ka lapse kehalis-füüsiline areng. Selles eas on kõik arengusse puutuv seotud kehaga. Ka õppimine toimub keha kaudu, st inimene õpib sel perioodil meelte vahendusel ja väljendab – kordab õpitud – kogetut matkimise ja jäljendamise teel (Lukk 1992; Toom 1992; Gustavson 2004).

Lapsepõlv ei ole looduse viga ega vaheaste teel kuhugi, vaid omaette oluline elukäik – elu ise, mitte ainult ettevalmistus eluks. Laps peaks saama ammutada lapsepõlvest kogu selle täiuse ja helge rõõmu, kiirustamisest vaba rahu ja muretuse, ning seda kõike täiskasvanute poolt toetatuna. Lapsel

peaks olema võimalus rahulikult sukelduda kujutlustest täidetud mängu- ja muinasjutumaailma ning jäljendada nähtud elu oma mängudes (Oit 2001).

Waldorfpedagoogika motoks on: hirmuta õppimine. Lapsekesksetena suunatakse laps õppima stiilis: käsi, pea, süda. See tähendab, et laps õpib läbi kogemise ja tunnetamise, ta saab sellest aru ning et talle meeldib õpitu, ja ta hakkab seda kordama.

2. STEINERLASTEAED

Kuni kuuenda eluaastani waldorflasteaias pedagoogilist õpetust ei anta. See on jõukogumise aeg, mil laps vajab vaid kasvurahu. Kõige tähtsamad seisukohad kuni koolimine kuni on arengule vastavalt: esiteks rütm ja kordamine, teiseks eeskuju ja matkimine (Dahlström 2003:331; Wilkinson 2006).

2.1 Laps areneb kogedes, läbi tunnetamise

Waldorfpedagoogika põhiidee on lapses endas olevate arenguvõimaluste teostamine vastavalt lapse arengustaadiumidele. Esimene arengustaadium algab sünniga ja kestab 7 aasta vanuseni. Steineri antroposoofilise käsitluse järgi saavad inimeses kokku materiaalne ja vaimne maailm. Psüühilisele arengule on vaja läheneda mõtlemise, tundmise ja tahtmise seisukohalt. Otsustav tundeelu arenguetapp langeb umbes 4 aasta vanusesse, mil lapse loov fantaasia väljendub kõige tugevamini. Umbes 6-aastaselt hakkab laps ilmutama iseseisvat tahtet, mis annab ühtlasi märku kooliküpsuse saavutamisest (Hirsjärvi & Huttunen 2005; Wilkinson 2006). Esimesel seitsmel eluaastal on kasvatuses võtmesõnadeks eeskuju ja jäljendamine, seega ümbrus ja kasvatajad. Täiskasvanu ise oma inimlike omaduste ja võimetega on tähtsaim kasvatusvahend (Karila & Kinos & Virtanen 2001; Gustavson 2004). Lasteaias pakutakse rõõmsat ja harmoonilist keskkonda. Õpetaja on pigem emalik hing, kes lapsi armastab (Laxen 2005; Wilkinson 2006).

Waldorfpedagoogika laseb lapsel olla laps. Waldorflasteaia ruumid sarnanevad rohkem kodule kui tavapärasele klassiruumidele – osaliselt köök, osaliselt mänguruum. Seinte ja kardinade värv on peen ja habras, mööbel on lihtne ja naturaalne. Mänguasjad on arendavad ja kunstipärased (sammas). Enamus mänguasju ja klotse on puust. Vaibad julgustavad lapsi põrandal mängima (Petrash 2003). Mänguvahendite ja ka ruumide sisustamiseks kasutatakse laialdaselt peale puidu veel villa, puuvilla ja muid looduslikke materjale. Paljud mänguasjad on ise valmistatud, seejuures osa neist väga väheste detailidega, et anda ruumi lapse fantaasiale. Lapse loova mõtlemise kujunemisel on tähtsal kohal fantaasia ja kujutlusvõime arendamine. Loodus, eriti veel igapäeva elu osana, arendab laste meeli (Gustavson 2004).

Eelkoolialiste lastega tegelemisel tuleb silmas pidada, et viljakas õppimine toimub peamiselt alateadlikult, füüsilis-kehalises plaanis. See tähendab, et algul on laps täiesti sõltuv oma ümbrusest, ta õpib kogema ümbritsevat ja iseennast selles. Tegutsemise käigus saadud isiklike kogemuste kaudu, tunnete kaudu, kujunevad lapsel mõisted (Gustavson 2004). Kõik, mida me tahame kasvatuse kaudu lapse juures saavutada, peame me esialgu tooma mõistete tasandilt tegevuse ja tunnetuse tasandile. On tähtis, et mõisted tekiks lapse just isiklike kogemuste tasandil. Seega tuleb võimaldada lapsel kogeda nii enda tegusid, nende tegude tagajärgi kui ka pakkuda neid rikkalikke kogemusi, mida nad saavad täiskasvanuid jäljendades (Gustavson 2004).

Steinerpedagoogid suhtuvad halvustavalt meediasse, televiisori vaatamise ja arvuti kasutamisse. Nende liigne tarvitamine pärsib lapse loova mõtlemise ja fantaasia arengut. Lapse areng pole enam terviklik (River Song Waldorf School). Need on segavad faktorid lapse vaba mängu arengule (Laxen 2005).

2.2 Parem ettevalmistus eluks

Steinerlasteaias toimub planeeritud õppe- ja kasvatustegevus läbi erinevate tegevuste – maalimine, voolimine, õmblemine, laulumängud, eurütmia, hommikuring, muinasjuttude jutustamine, lavastusmängud, toiduvalmistamine ja koristamine (Gustavson 2004; Wilkinson 2006). Tegevuse läbiviimist iseloomustab see, et pedagoog ei "organiseeri" lapsi tegutsema, vaid alustab ise millegi tegemist ning loob lastele võimaluse endaga liituda ja seda jäljendada (Gustavson 2004). Waldorflasteaedades otsest õpetust ei anta, kuna selles arenguetapis (0-7. eluaasta) on lapse sisejõud hõivatud kehalise arenguga ning sellesse protsessi oleks vale otsese õpetamisega sekkuda (Wilkinson 2006). Laps õpib jäljendades, matkides ja mängides.

Steinerlasteaias laste mängu võib iseloomustada sõnaga rollimäng. Nende fantaasia areneb läbi selle. Lapsed õpivad koos mängima. Läbi laulude ja juttude õpitakse keelt. See kõik tagab lapsele parema ettevalmistuse eluks. Suurema huvi õppida terveks eluks (AWSNA; Laxen 2005;).

Inimese elu ja tema elundite talitlus allub teatud rütmile. Steinerlasteaias peetakse rütmi lapse igapäevaelus väga tähtsaks, et valitseks kooskõla lapse sisemuses toimuva ja ümbritseva maailma vahel. Kuigi steinerlasteaias korduvad paljud tegevused päevast päeva ja nädalast nädalasse, ei ole need siiski igavalt ühetaolised (Toom 1992; Gustavson 2004; Laxen 2005; Wilkinson 2006).

Lasteaia on päeva- ja nädalarütm, aastaegade vaheldumine. Pööripäevi ja rahvakalendri tähtpäevi pühitsetakse waldorflasteaedades pidudega, millest ka vanemad osa võtavad. Argipäevahommikuti on tavaks hommikuringid, kus üksteist rütmiplaksutamsega "äratatakse" (Toom 1992; Dahlström 2003:36).

Päevakavas vaheldub laste vaba mäng ühiste tegevustega (laulumängud, muinasjutu jutustamine, maalimine, aastaajapidudeks valmistumine jpm). Samad tegevused korduvad päevast päeva samadel aegadel. Laps kogeb äratundmisrõõmu, kindlust ja rahu, mis on esimene tingimus normaalseks arenemiseks ja ümbritseva maailma tundmaõppimiseks (Toom 1992; Dahlström 2003:36; Gustavson 2004; Laxen 2005; Wilkinson 2006).

2.3 Mäng ise ongi õpetaja

Koolieelses eas on põhitähelepanu suunatud mänguoskuse ja selle kaudu kujutlusvõime arengule, samuti tahte arengule (Lukk 1992; Toom 1992; Gustavson 2004).

Mängu vaadeldakse kui vahendit mõtlemise ja intelligentsuse arendamiseks. Selleks on valitud sellised mänguasjad, mis ei määra kindlaks nende kasutamisevõimalusi ega piira lapse fantaasiat. Väikesed lapsed tunnetavad mängides maailma, nad kogevad seda kõigi meeltega, nad liiguvad kogu oma kehaga. Mängu käigus kujuneb välja kindel koordineeritud liikumine, tasakaal ja taktiilne tundlikkus. See on alguseks arenevale teadvustatud maailma kogemisele (Gustavson 2004).

Lapsed armastavad kõige rohkem mängida. Waldorfpedagoogikas rõhutatakse, et laps õpib paremini läbi mängu – see kütkestab last emotsionaalselt, vaimselt ja füüsiliselt (Petrash 2003; Laxen 2005). Mäng arendab emotsionaalset küpsust läbi sotsiaalse suhtlemise. Õppides jagama, nõustuma, koostööd tegema, õpivad lapsed, kuidas olla osa sotsiaalsest elukeskkonnast. Mäng arendab ka mõtlemist. Kui kasutada ühte mänguasja (nt puutükk loodusest) erinevates tegevustes ja mängudes, areneb lapsel paindlik mõtlemine (Petrash 2003). Õige mänguasi ei arenda intellektuaalseid jõude, vaid võimeid, mis on hilisemas elus mõtlemise liikuvuse ja täpsuse analüüsivõime aluseks (Lukk 1992).

Laste areng toimub läbi mängu. Mäng on ettevalmistus eluks. See on lapse põhitegevus. Igasugune õpetamine, kui see ei ole seotud matkimise või mänguga, on tulutu ja toob oodatud kasu asemel edasisele arengule kahju (Lepik 1989:10). Mäng on lapsepõlve kuninglik tee (Petrash 2003).

Täiskasvanu jaoks tundub mäng sageli millegi kõrvalise ja ebaolulisena. Lapse mäng on väga tõsine tegevus. Kui see vahel nii ei ole, siis tuleb põhjust otsida täiskasvanus, kes on valel viisil lapse maailma sekkunud. Mäng ja töö, mis on täiskasvanu silmis täiesti erinevad nähtused, kannavad endas inimarengu seisukohalt olulisi seoseid. See, kuidas laps mängimise juures käitub, on seotud tema hilisema toimetulekuga elus. Samasuguse tõsidusega, millega laps mängib, seob ta end hiljem oma tööga (Lukk 1992; Petrash 2003).

Väga oluliseks peetakse vaba mängu, kus lapsed saavad end tõeliselt välja elada (Gustavson 2004). Vabaks mänguks on oluline rahu, lapse sisemine rahu, hilisemas elus kasvab sellest välja loovus (Dahlström 2003:225). Vabas mängus saab areneda ajutüvest pärit teadvusjõud, mis on aga eelduseks, et ajukoor aktiveeruks ja võiks informatsiooni vastu võtta. Seega, ajutüvi aktiveerib ajukoort, et inimene saaks õppida (Gustavson 2004).

Väga oluline, et lapsed saaksid viibida värskes õhus ja kokku puutuda loodusega, et kogeda looduselemente – maad, tuld, õhku ja vett. Õuemängud on kõige enam vabamängud. Lapsed organiseerivad endale ise mängu, kuid võtavad osa ka täiskasvanute töödest. Loodus toodab mänguvahendeid (nt puulehed ja –oksad) (Petrash 2003; Gustavson 2004).

2.4 Elava sõna jõud

Albert Einstein on öelnud: ”Kui sa tahad, et su laps oleks täiuslik, jutusta talle muinasjutte. Kui sa tahad, et ta oleks väga täiuslik, jutusta talle veel rohkem muinasjutte” (Petrash 2003).

Vanarahva meetod laste fantaasia arendamiseks oli muinasjuttude ja legendide jutustamine. Neis väljendati sümbolises vormis sageli sügavaid mõtteid. Elavate kujutluspiltide abil mõistab laps kõige paremini uusi nähtusi ja mõisteid. Nende abil mõistetakse ka õpitavate asjade ühist struktuuri ja lapse teadvust ei pea koormama üksikute faktidega (Lukk 1991).

Muinasjutt avab lapsele mõistetavas vormis maailma ja inimelu seaduspärasused. Muinasjuttudes elab ta läbi maailma suurt arengut, mis väiksemal kujul kordub iga inimese elus. Muinasjutukujundeist ammutab ta niisugust elutarkust, mida ta abstraktsete mõistete abil kuidagi omandada ei suudaks. Muinasjutukujundid peavad olema tõesed (vanade juttude tänapäevastamine muudab ju loo mõtet). See, kes mõistab nende mõju lapsele, kogeb vastutuse suurust (Lukk 1992; Laxen 2005).

Juttudel on lapsele suurem mõju kui neid jutustada, mitte alati ette lugeda. Elav sõna, mis läheb inimeselt inimesele, on mõjuv vahend sotsiaalseks ja üldinimlikuks kasvatuseks (Toom 1992).

Muinasjutu jutustamine on steinerlasteaias päevakavas üks tähtsaim ja oodatuid osa. Peale esteetilise elamuse annab muinasjutusõnum lastele ka hingetoitu. Sest on ju nii, et selle, mida lapsele arukate sõnadega selgeks ei tee, saab ta selgeks muinasjuttude kaudu (Petrash 2003; Gustavson 2004).

Lasteaias jutustatakse lastele vanu rahvamuinasjutte, sest just rahvamuinasjutud sisaldavad seda ürgset sõnumit, mille lapsed ära tunnevad. Muinasjuttudes on kõik tegelased arhetüüpsed ja esindavad inimese mingeid loomuomadusi. Teatud tegevused ja esemed sümboliseerivad midagi. Sellest tulenebki muinasjuttude suur tähtsus väikelapsele (Petrash 2003; Gustavson 2004).

Et muinasjutt lapseni jõuaks, peaks täiskasvanu, kes jutustab, püüdma kõigepealt ise end nende vaimsete piltidega siduda, mida muinasjutt kätkeb. Tal peaks selge olema muinasjutu sõnum, et see siis lapseni tuua, nii et temas tekiks elav äratundmine. Muinasjutu mõtet ei seletata lapsele kunagi. Lastele tuleb aga anda veidi aega ja rahu muinasjutu tajumiseks ning mitte kiirustada kohe järgmise tegevuse juurde (Gustavson 2004; Laxen 2005). Jutu valikul arvestatakse laste vanusega ning aastaaja ja tähtpäevadega.

Steinerlasteaias nähakse muinasjutu esitamisega vaeva - lugu jutustatakse väikese nukuetenduse saatel. Vaev pole asjatu, sest tegevuse jälgimine aitab lastel kujutluspilte luua ja veel sügavamalt kaasa elada (samas; Petrash 2003). Ühte muinasjuttu jutustatakse tavaliselt nädal aega järjest. Esimesel päeval lavastatakse see ilma nukkudeta. Järgnevatel päevadel lavastades lisatakse järjest uusi elemente sündmustiku kujundamiseks (samas).

Lapsele muinasjuttu jutustades täiskasvanu otsekui juhib last käekõrval läbi elutarkuste (samas). Muinasjuttude toel küpseb laps õigel viisil. Lapsepõlv on nii lühike. Miski ei too seda hiljem enam tagasi, ka seda rikkust mitte, mida muinasjutt lapse hingele inimeseks kasvamiseks annab (Lukk 1992).

2.5 Steinerlastesõim

Steinerpedagoogikas ollakse seisukohal, et väikese lapse parimad hooldajad ja kasvatajad on ta vanemad ning parim kasvukoht on oma kodu (Gustavson 2004). Kuid tänapäeva kiire tempo juures on ka lasteaia- ja sõimekohtadele suur nõudlus.

Nii steinerlastesõimed kui –lasteaiaid rajavad oma töö kodu mudelile. Neis peetakse põhitähtsaks, et lapsed tunneksid kaitstust ja hoolitsust ning et iga päev valitseks rõõmus meeleolu. Kuna väikesed lapsed väsivad eriti kiiresti, siis peetakse õigeks, et laps ei oleks kodust ära üle kuue tunni. Lisaks võiks neil olla iga nädal üks sõimevaba päev, kui see vanematel võimalik on. Laste vanus sõimerühmas on poolteist kuni kolm aastat (samas).

Et laps tunneks ennast võõras kohas kindlalt, tegeleb temaga esimesest päevast alates põhiliselt üks ja sama inimene. Tema on koos selle inimesega kõigi tegevuste juures. Tema hoiab ka lapse vanematega kontakti. Seega on ühel õpetajal 3-4 kindlat last, kellega ta tegeleb (Gustavson 2004).

Kui laps on saanud kolmeaastaseks, läheb ta edasi lasteaeda. Enamasti asuvad steinerlastesõimed sama tüüpi lasteaedadega kõrvuti või koguni samas majas. See on lapsele väga soodne asjaolu, kuna õleminek lasteaeda kulgeb talle suurema stressita (samas).

Olulisim, millele steinerpedagoogika põhineb, on tõdemus, et väikesed lapsed vajavad oma ümbruses palju armastust ja rõõmsameelsust. Seetõttu peaksid kõik laste keskel toimetavate täiskasvanute tegevused olema kantud targast armastusest ja heast tujust (samas). Õpetaja on lasteaia ema asendaja. Steinerlasteaiaõpetajale on iseäralik töö olles kanda pikka seelikut. See süvendab emalikkust ning turvatunnet just väiksemate laste jaoks – õpetaja seelikusabast kinni hoidmine võib olla vägagi rahustav.

3. UURIMUSE EESMÄRK JA METOODIKA

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada, kuidas suhtuvad waldorflastaia ja –kooli lõpetanud steinerpedagoogikasse, millised on nende arvates selle pedagoogikasuuna tugevaimad ja nõrgimad küljed, ning kas nad paneksid ka oma lapsed waldorflasteaeda / -kooli.

Eesmärgist tulenevalt seati järgmised eesmärgid:

- ankeetintervjuu küsimuste väljatöötamine ning tõlkimine inglise ja saksa keelde;
- saadud vastuste avalüüsimine ja kokkuvõtete tegemine.

Lõputöö empiirilises osas viidi läbi kvalitatiivne ankeetintervjuu. Töö autor saatis ankeetintervjuud eelnevalt kokkulepitult 24 waldorfasutuse vilistlasele, neist tagastati 22, neist omakorda olid pooled (11 inimest) mehed ja pooled (11 inimest) naised. Intervjueeritavatest neli inimest on välismaalased. Sellest tulenevalt koostas autor ankeetintervjuu kolmes keeles: eesti (lisa 1), saksa ja inglise keeles. Siinkohal tahab autor tänada aktiivseid ja abivalmis inimesi, kes võtsid vaevaks küsitleda ka oma tuttavaid waldorfkooli lõpetanud inimesi. Seetõttu pole autor kõigi vastanutega näost-näku kohtunud.

Enamus intervjueeritavaid on käinud Eesti waldorfkoolides, kaks Soomes, üks Hollandis ja üks Šveitsis. Kaks viimast on omandanud ka waldorfpedagoogihariduse – õppinud waldorfseminaris. Autoril tekkis just tänu nendele välismaalastele soov töö empiiriline osa just sel moel läbi viia. Autoril tekkis huvi, millised on välisriigis õppinud ja elanud inimeste, just waldorfvilistlaste, mõtted ja kogemused seoses steinerpedagoogikaga. Uurimust laiendati ja muudeti isiklikumaks intervjueerides ka Eesti waldorfvilistlasi. Kõik intervjueeritavad on peale steinerkooli lõpetamist läinud edasi õppima ülikooli. Mitmed neist suundusid õppima välismaale.

Intervjuud viidi läbi märtsis ja aprillis 2007. aastal. Eelnevalt vesteldi, seal juures töö autor küsis nõusolekut ankeetintervjuu läbiviimiseks. Edaspidine infovahetus toimus telefonitsi ja enamasti e-

maili teel. Intervjueeritavad soovisid saada küsimusi e-maili teel, et saaks kodus rahulikult teemasse süüvida.

Intervjuude analüüsimisel jagas autor küsimuste põhjal vastused teemadesse. Analüüsiiti korruga kõiki intervjuusid olenemata vastaja rahvusest ja vanusest. Ankeetintervjuude kümnet küsimust analüüsitakse viies alapeatükis. Viimases, kuuendas, on intervjuude kokkuvõte.

4. UURIMUSTULEMUSTE ANALÜÜS

4.1 Intervjueeritavad on õppinud kaheteistkümnes erinevad waldorfasutuses üle Euroopa

Kahekümnekahest intervjuuertavast olid pooled (11 inimest) meessoost ja pooled (11 inimest) naissoost. Neist neli on käinud steinerkoolis väljaspool Eestit ning kokku seitsmes erinevas asutuses: Rudolf Steiner Schule Zürich (Zürichi Rudolf Steineri Kool), Espoon Steineskoulus (Espoo Steinerkoolis), Jyväskylän Steineskoulus (Jyhäskylä Steinerkoolis), Helsingi Waldorflasteaias ning Hollandi waldorfasutustes Laidenis, Haarlemis ja Amsterdamis. Kunagises Rakvere Vaba Waldorfkoolis on käinud kolmteist intervjueeritavat. Kaks vastanut on käinud Tartu Waldorfgümnaasimis, üks neist ka Johannese Koolis Rosmal. Neli intervjueeritavat on õppinud Tallinna Nõmme Vaba Waldorfkoolis (praegune Nõmme Erakool), üks neist lõpetas Aruküla Vaba Waldorfkooli.

Vastustest on näha, et esindatud on kõik kunagised ja praegu tegutsevad Eesti waldorfkoolid. Koolide vahetus on tingitud elukohamuutusest ja ka soovist saada parem (professionaalsem) waldorfharidus ning ka sellest, et Eestis tegutseb vaid üks waldorfgümnaasium (Tartu Waldorfgümnaasium). Rakvere koolis käinute ametlik waldorfkoolitee lõppes kooli nime ja põhimõtete muutmisega – Rakvere Vaba Waldorfkoolist sai Rakvere Erapõhikool, 2002. aastast Rakvere Eragümnaasium.

Intervjueeritavad on käinud waldorfasutuses erinevatel aegadel ning erinevates koolietappides

Intervjueeritavatest kaheksa inimest on lõpetanud waldorfsuunaga põhikooli. Kolm vastanut on lõpetanud ka waldorfgümnaasiumi. Valdav enamus on käinud waldorfasutuses 3-5 õppeaastat.

Intervjueeritavad on käinud ka waldorflasteaias

Enamus vastanutest on käinud ka waldorflasteaias või siis waldorfeelkoolis. Põhipõhjusena, miks ei käidud vastavas lasteaias, toodi välja, et siis veel ei olnud rajatud kooli juurde vastavat asutust.

4.2 Waldorfpedagoogika tugevaimad küljed intervjueeritavate arvates

Kõige olulisemaks peeti inimese individuaalset arendamist, loomingulisuse ja loovuse arendamist. Last aredatakse ühtse tervikuna käsi-pea-süda-meetodil, kehalisele, vaimsele ja hingelisele arengule tähelepanu pööramine. Lapsest areneb mõtlev ja empaatiavõimeline indiviid, isiksus, kes julgeb mõelda ja mõtet välja öelda. Lapsel on vabadus kasvada, areneda. Stressivaba arenemist soodustavad sõbralik ja kodune koolikeskkond, väike ja ühtehoidev koolipere, klassikaaslastevaheline tugev side. Waldorfkoolis võetakse kõiki iseseisvate isiksustena, arvestatakse igäihe võimetega. Paljudele vastanutest oli just tore koolipere ja –õhkkonna tõttu kooliskäimine meeldiv – oli soov minna kooli ja pärast soov minna koju. Oma kooli mainitakse kui stressivabas keskkonnas õppimist.

Tähtsaks peetakse ka loovuse arendamist. Sellest tingituna on inimene vabam, arenemisvõimelisem ja –tahtelisem. Koolipersonali soe suhtumine soodustab lapse loovuse arengut. Lapse loovuse ja fantaasia arendamine näidendite tegemise, luuletuste esitamise ja laulmise kaudu.

Waldorfkoolis lähenetakse ainetele mänguliselt ja läbi praktilise tegevuse, mis aitab kujundada terviklikumat üldpilti õpitavast. See on kõige lapsekeskem ja lapsesõbralikum pedagoogika – *lapsemaailmalikum*. Kõik selle loob personaalne lähenemine lapsele. Laps ei pea võitlema oma olemasolu eest. Laps saab areneda omas tempos. Selline lähenemine ei suru alla areneva inimese individuaalseid tugevaid külgi.

Oma kooliajale tagasi mõeldes tuuakse hea asjana välja ka teistsugused tunnid, mis on waldorfkoolidele iseloomulikud – usuõpetus, tantsimine, draamaõpetus, mitmekülgne käsitööõpetus, esimese võõrkeele õppimine alates esimesest klassist. Kõike seda soodustavad väikese kooli tavapärasest väiksemad klassikollektiivid – on võimaldatud individuaalne arenemine. Siinkohal mainitakse ka waldorfasutuste lihtsamaid õppe- ja mänguvahendeid. Enamus on looduslikust materjalist valmistatud käsitöö.

Lihtsus ja sõbralikkus viitavad ka looduslähedusele. Kooli tegevused ja õppeprotsess tulenevad looduse rütmidest. Õppevahendite materjal, õueõpe, ekskursioonid ja väljasõidud loodusesse. Kogu tegevuses on seos loodusega. Arenevas inimeses süvendatakse loodushoidu.

Rütmi olulisusest tingituna tähtsustatakse ka traditsioone. Vilistlased toovad välja vastavale pühale või sündmusele pühendatud näidendid, kust kõik said alati osa võtta. Mis omakorda aitasid kaasa sotsiaalsuse ja julguse arendamisele.

Palju rõhutati tsükliõppe kasutamist, teistsugust õppekava. Õpetamismeetodid on mitmekesised – maalimise, jutustamise, praktiliste ülesannete ja mängude kaudu õpitakse kõike seda, mida tavakoolis vaid õpikutest pähe peab tuupima. *Sel viisil õpitu on tänini meeles, tavakeskkoolist ei mäleta midagi.* Hinnetevaba süsteem ei tekita pinged – õppimine käib iseenda jaoks, mõõdupuuks oled ise – protsessile keskendumine on orienteeritud tulemustele. Laps areneb julgeks ja iseteadlikuks inimeseks. Tsükliõpe tähendab samm-sammult õppimist, laps jõuab õpituga kohaneda ning siis püsib õpitu ka kauem aj paremini meeles, teadmine ei jää teadmise tasandile vaid ka omandatakse.

Waldorfkooli suureks plussiks peavad vilistlased ka käelisi tegevusi – puutöö, käsitöö, nahatöö, klaasitöö jne. Seda nii poistel kui tüdrukutel võrdselt. Need tegevused on parimaks vahendiks loovuse arendamisel. Enda tehtud töödega ruumide kaunistamist, kujundamist. Seda peetakse üheks indiviidi kunstilise kujunemise aspektiks. Samas loob ruumide oma töödega kaunistamine sisemise rahu, stabiilsuse.

Waldorfkooli kunstiline-muusikaline külg soodustab ja pöörab rõhku lapse loovuse arendamisele. Vilistlased on ära märkinud, et see osa koolist aitab neil siiani oma ideid genereerida ja vanadesse mallidesse mitte kinni jääda. Kunsti- ja muusikaliste ainete rohkus õpetab kunstitunnet ja muusikalist kuulmist. (waldorfpedagoogikas ollakse arvamusel, et iga inimene õpib viisi pidama, kui seda hakata õppima ja harjutama juba piisavalt varakult). Eneseväljendamine läbi kunsti arendab lastest omanäolised inimesed, kellel on nii enesekriitikat kui ka eneseuhkust, edasiviivat mõtlemist ja eesmärgipärast tegutsemist.

Waldorfpedagoogika tugevaks küljeks peetakse lastevanemate ja kooli vahelist tihedat koostööd – *lapses tekib terviku tunne – kaks tema jaoks olulist kohta on kui üks.* Koostöö tingib

inimsõbralikkuse, parema kasvukeskkonna lapsele. Koostöö tagab klassi ja ka kooli kui terviku töötamise ja toimimise. Ei teki domineerivaid gruppe, ei mõju negatiivselt halva õppeedukusega õpilaste motivatsioonile. Hea koostöö likvideerib probleemid juba eos.

4.3 Waldorfpedagoogika nõrgimad küljed intervjueritavate arvates

Põhiliseks miinuseks peetakse info puudust. Seda et keegi ei tea täpselt mida see waldorfpedagoogika endast kujutab ning sellest tingituna võib ühiskondlik arvamus olla valdavalt negatiivne. Arvatakse ju veel siiani, et tegemist on puuetega inimeste kooliga, rahvakeeli öeldakse lausa "lollidekool". Kahju, et uus sedavõrd hirmu võib valmistada.

Kahjuks on liiga sagedased ka need juhud, kus õpetajad ja lapsevanemad pole sellest pedagoogikasuunast piisavalt teadlikud. Ja kui igaüks hakkab suunama koolielu vastavalt oma tõekspidamistele, mitte suuna eripäralt, siis ei saagi asutus kaua enam ametlikult waldorfkool olla. Selline saatus on mõnele Eestis olevale organisatsioonile osaks saanud ka seetõttu, et õpetajatel puudub sellealane professionaalne haridus ning selle kutse jaoks vajalik pühendumus. Kui steinerpedagoogikat viia läbi teistmoodi, siis ongi asi juba vale, ning eesmärk ja ühiskondlik arvamus muutuvad.

Osa vilistlasi on arvamusel, et teatud vanuseastmes võib koolivahetus raske olla. Eriti siis, kui laps vahetab kooli, ehk siis läheb üle tavakooli, peale algkooli, võib kohanemisega raskusi tekkida, kuna just nende astmete vahel on kahel koolil rohkem erinevusi (steinerkoolis õpitakse mõningaid asju hiljem). Aga kui koolivahetus peaks toimuma põhikool lõpus, kus on läbitud kogu programm, ei ole raske tavakooli sulanduda.

Waldorfkooli nõ miinuseks on toodud ka see, et tegemist on erakooliga. Arvatakse, et sellisel organisatsioonil võib olla rohkem probleeme õpetajate leidmisega ja majandusliku küljega. Samas märgitakse ära ka, et rahanduslikuma poole teeb kulukaks asjaolu, et waldorfpedagoogikas on vaja spetsiaalsemaid õppevahendeid (mõned vahendid tuleb tellida välismaalt).

Eripärast tingituna tuleb teha valikuid õppekavas, mis teinekord võivad olla konfliktide algatuseks. Kool peab jääma kindlaks oma põhimõtetele. Olenemata sellest, et tänapäeva haridussüsteem on

veel suunatud faktiteadmistele ja range raami järgi õppimisele. Waldorfkool ei mahu eelnimetatud normatiividesse, ning sellest tingituna on raskem konkureerida tänapäeva nõ haridusturul.

Mõni waldorfororganisatsioon ei suudagi täita riikliku õppekava nõudeid, riigipoolseid norme. Sestap on ühiskonna suhtumine steinerkoolis käivatele ja kunagi seal käinud õpilastesse kohati ülekohtuselt halvustav. Paljud intervjuueeritavatest on pidanud võitlema ühiskonna valestimõistmisega, sildistamisega.

Ühiskondlik arvamus on tingitud sellest, et lapsel lastakse areneda omas tempos. Ka paar vilistlast on maininud, et ehk peaks lapse arengut kiirendama. Lugema õpitakse ehk liiga hilja. Kuid ollakse ka nõus, et laps ei tohiks üle töötada – isiksuse ja võimete areng ei toimu üleöö.

Lapse õige arendamine nõuab õpetajalt pühendumust, waldorfkooli õpetajalt nõutakse rohkem oma hinge ja vaimuga töötamist. Steinerkoolis on ühel klassil üks kindel põhiõpetaja, et algselt annab enamikke aineid. Paljud leiavad, et waldorfpedagoogikas on õpetajal liiga suur koormus, liiga suured nõudmised.

Ollakse arvamusel, et laps võib liialt kiinduda oma põhiõpetajasse, kellega laps on oma päevast väga palju koos. Osalt on hea, et lapse ja õpetaja vahel tekib usalduslik suhe, aga on ka oht liialt klammerduda ühte õpetajasse. Üks vilistlastest tõi pikaajalise põhiõpetaja rolli puuduseks näite, et nende klassi ja õpetaja vahel tekkisid konfliktid ning see isiklik konflikt häiris mitut kooliaastat.

Osad vilistlastest on kindlad, et waldorfkool pole sobiv koht igäühe jaoks. Mõni lõpetanu võib liigsest loomingu poole arendamisest jääda mingil määral eluvõõraks, võib tekkida raskusi elus hakkama saamisega. Ühesõnaga – vabakasvatus ei sobi igale indiviidile. Mõni laps vajabki rangete normide järgi arenemist ja sellekohast kasvatamist.

Waldorfpedagoogika vajab uuendusi. Põhimõtted ja õppekava on muutumas vanamoeliseks. Soome steinerkooli vilistlased on arvamusel, et tüdrukud ja poisid võiksid käsitööõpetuses teha erinevaid asju, et mõlemad ei peaks osalema kudumises ja puutöös. Ja et arvutiõpetus peaks nüüdseks olema iga kooli õppekavas. Soome vilistlased peavad ka eurütmiat mittevajalikuks. Samas tunnistavad nad ise, et nii nagu eurütmiat ja mõne teise aine puudulikkused on tingitud õpetajate ebaprofessionaalsusest.

Paar vilistlast leiavad, et waldorfpedagoogikal ei olegi negatiivseid külgi. Nendel oli koolis hea, *nad olid nii süsteemis sees*, et ei suuda vigu välja tuua. Et millisel koolil siis probleeme poleks.

4.4 Probleemid tingituna õppimisest waldorfasutuses

Valdaval enamusel intervjueeritavatest ei ole probleeme olnud. Vahel on tulnud teiste arvamust muuta, ehk siis selgitada, mis see waldorfpedagoogika siis tegelikult on. Vilistlased naljatades kommenteerivad, et *on suutnud oma isikliku intelligentsiga tõestada räägitut, et lolliks seal ei jää*.

Probleemiks peetakse asjaolu, et pidevalt peab teistele selgitama, mis see waldorfpedagoogika on, selgitama vabakasvatuse põhimõtteid, et ka waldorkoolis on reegleid ja kaugeltki mitte kõik pole seal lubatud või soovitud. Tihti peab ennast tõestama ja läbi selle näitama, et waldorkoolid pole mõeldud vaimupuuetega inimestele.

Peeaeu pooled intervjueeritavatest mainivad, et üleminek teise kooli on olnud raske. Aga see pole olnud tingitud waldorfpedagoogikast, vaid õpetajate eripärast. Mõningates ainetes oli mahajäämisi (mitmed mainivad matemaatikaõpetajate nõrka taset). Üks intervjueeritavatest mainis, et vahel tekitab ärevust õppimine teistsuguses keskkonnas, kuid probleeme sellest ei tulnud.

Erakooli pidamine on rahaliselt kulukas. Mitmed vilistlased toovad näiteid, kui nad pidid ruumide või õppevahendite puudumise tõttu käima teatud ainete pärast teistes koolides ning kuivõrd halvustavad olid sealsed õpetajad ja õpilased. Ka kooli vahetades, asudes teise kooli gümnaasiumiastmesse, pidi taluma teatud õpetajate avalikku kritiseerimist tingituna sellest, et oled õppinud waldorfpedagoogilise suunaga erakoolis. Siinkohal oleks õige mainida, et intervjueeritavatest said kõik edasi nendesse kõrgkoolidesse, kuhu nad soovisid (waldorkoolist tulek ei takistanud siin midagi).

4.5 Waldorflasteaia või – kooli läbinud inimese - waldorflapse kirjeldus

Kõik inimesed on erinevad. Ka waldorkoolist on tulnud igasuguseid – väga edukaid ja ka narkosõltlasi. Erinevused on tingitud sotsiaalsest ja kultuurilisest päritolust.

Enamus intervjueeritavatest arvab, et waldorfasutuses käinud inimesel on erinev mõttemaailm. Ta on loovam, praktilisem, sotsiaalsem, analüüsivam, avatum, loomulikum. Avatud maailmavaatega.

Selle inimese mõistus peaks rohkem lahti olema. Ta on vähem elu poolt rikutud. Omab rohkem potentsiaali heaks ja ilusaks eluks

Waldorfkoolis käinud inimene on loomingulisem ning tema kunstiline pool on rohkem arenenud, kujutlusvõime samuti. Tema käelised ja vaimsed oskused on rohkem tasakaalus. Ta on enesekindel isiksus, kellel jätkub ideid ja tahtmist neid teostada. *Iseloomuga inimene*. Samas hooliv ja rahulik (omab sisemist rahu). Arvestab teistega rohkem. Aktsepteerib teisi rohkem. Oskab paremini kohaneda erinevate olukordadega. Steinerkoolis käinud inimene hindab rohkem loodust ja kodu ning traditsioone. *Üks igati väärikas riigikodanik – üks tavaline pea ja kehaga inimene*.

Steinerpedagoogika lapsele pole omane teadmisi lihtsalt "üle võtta", vaid kõike tahetakse ise läbi kontrollida ja selle tõesuses veenduda. Ta omab kriitilist mõtlemist. Waldorflapsed on rohkem avatud vaimsele maailmale, hindavad rohkem oma kaasinimeste sisemisi väärtusi.

Ühtseid iseloomujooni waldorflaste vahel välja tuua ei saa – kõik inimesed on ju erinevad. Kuid intervjueeritavad usuvad, et sellele inimesele on rohkem antud, talle on võimaldatud eeldused olemaks tugevam ja omanäolisem inimene.

Ka tulevik, meie lapsed, tuleks panna waldorfasutusse

Enamus vastanutest paneksid oma lapse kindlasti mõnda waldorfasutusse. Kahe intervjueeritava lapsed juba käivad steinerlasteaias või – koolis, kuna nad usuvad, et see annab lapsele midagi erilist, teistsugust. Ei taheta oma lapsele tavakooli stressirohket arengukeskkonda, kus juba esimese klassi lapsed seatakse pingeritta ja seda tunnikontrollide põhjal. Waldorfkoolis on õppimine protsess, millest võib kujuneda elu parim osa. Kes on ise sellest osa saanud, ei kahetse ja tahaksid sama ka oma lapsele.

Mõni intervjueeritav oli kõhkleva seisukohal, tingituna Eesti waldorfkooli mainest ja pedagoogide mitte piisavast kvalifitseeritusest. Üks intervjueeritav arvas, et tema laps läheb vaid waldorflasteaeda ja sealt edasi tavakooli. Kolm waldorfvilistlast ei paneks oma järeltulijaid steinerasutusse. Nad on kas põhimõtteliselt selle pedagoogika vastased või nad lihtsalt ei poolda seda. Ollakse seisukohal, et tänapäeva tavalasteaias pannakse ka rõhku laste loovuse arendamisele.

4.6 Intervjuude kokkuvõttev arutelu

Autor intervjueris 22 inimest vanuses 17 – 67 eluaastat. Neli neist on käinud väljaspool Eestit olevates waldorfasutustes. Enamik intervjueeritavatest on õppinud Rakvere Vaba Waldorfkoolis. Paljud on lõpetanud steinerpõhikooli, rakverlased tingituna kooli nime ja põhimõtete muutumisest on käinud waldorfkoolis 3-5 aastat. Valdav enamus intervjueeritavatest on käinud ka waldorflasteaias või –eelkoolis.

Intervjueeritavad peavad waldorfpedagoogika tugevaimateks külgedeks valdavalt lapse individuaalset arendamist, lapsekeskset suhtumist, loovuse arendamist, teistsugust õppekava. Inimese terviklikku arendamist läbi kunstitegevuste, mis selle kooli väikeses ja sõbralikus keskkonnas soodustab fantaasiarikka, julge, enesekindla, traditsioonidest ja loodusest lugu pidava inimese kujunemist.

Waldorfpedagoogika nõrgimaks küljeks peetakse info vähesusest tingitud ühiskonna negatiivset suhtumist. Steinerlapsi peetakse justkui puuetega inimesteks. Selle pedagoogikasuna nõrgaks kohaks on tihtilugu ka ebaprofessionaalsed pedagoogid – inimesed, kes päris täpselt ei tea, mida ja miks nad õpetavad. Sellest tulenevalt ei ole waldorfkool päris õige ega terviklik asutus.

Intervjueeritavad ei leia, et neil oleks olnud probleeme tingituna waldorfkoolis õppimisest. Vaid kaks vilistlast pole rahul selles koolis veedetud aja ja kogemustega, kuid hiljem pole neilgi probleeme tekkinud. Intervjueeritavad on korduvalt välja toonud asjaolu, et palju on tulnud teistele inimestele selgitada steinerpedagoogika olemust – vahel on ühiskonna suhtumine häirivaks muutunud.

Kui autor küsis, et milline on waldorfasutuses õppinud inimene, oli enamik vastuseid, et inimene nagu inimene ikka, kuid rohkem loovam, avatum, analüüsivam, vabam, isikupärasem. Teistsuguste väärtushinnangutega, fantaasiarikkam inimene, kes on käelistes tegevustes tugevam. Waldorflapsele on terviklikumaks arenemiseks võimaldatud rohkem.

Intervjueeritavad on oma waldorfkogemustest saanud valdavalt positiivseid elamusi. Enamus neist paneks või on juba pannud ka oma lapse waldorfasutusse.

KOKKUVÕTE

Tihti taipame alles tagantjärele, kui lühike ja ainulaadne on lapsepõlv. Just waldorfõppeasutused pööravad sellele rohkem tähelepanu. Olulisel kohal on laps ja lapse arenemine, mitte aine õpetamine.

Waldorflasteaiad on lapsekesksed. Õpitakse läbi mängu. Mäng on reaalse elu matkimine. Läbi mängu kogetakse ja saadakse teadmisi. Waldorfpedagoogikas ongi suur rõhk enda kätega tegemisel, kogemisel.

Waldorflasteaed laseb lapsel olla tõeline laps. Lapse arengu seisukohalt on hea ka see, et lapsevanemad on aktiivselt lasteaiaga seotud. Ühiselt (lasteaiataajad ja vanemad ja muidugi ka lapsed) korraldatakse üritusi. Lasteaias on kindlad traditsioonid ja kindel aastarütm. Rütmile üldse pööratakse suurt tähelepanu. Lapsele on loodud turvaline kasvukeskkond.

Waldorflasteaed on just nii hea, kui head on selle õpetajad ja lapsevanemad. Valides steinerlasteaiata, peab vanem olema valmis kaasa lööma lasteaiata igapäevaelus. Waldorfõppeasutus pole pelgalt koht, kuhu lapsi päeval saata, vaid see on üks moodus koostöö tegemiseks.

Waldorflasteaiata eesmärgiks on kasvurahu tagamine – esiteks rütm ja kordamine, teiseks eeskujuta ja matkimine. Lähtutakse sellest, et iga laps areneb oma tempoga.

Lõputöö eesmärgid ja ülesanded said täidetud: toodi välja waldorflasteaiata eripära ja eelised ning anti ülevaade steinerpedagoogikast; viidi läbi kvantitatiivne uurimus ning analüüsitati intervjuusid ja tehti kokkuvõtte.

Intervjuude analüüsi põhjal võib väita, et töö hüpotees ei leidnud kinnitust – negatiivne suhtumine waldorfpedagoogikasse on tingitud õpetajate ebaprofessionaalsusest ning sellest tulenevalt ka selle pedagoogikasuuna väärilt mõistmisest, mitte niivõrd vanemate teadmatusest.

Kokkuvõttena intervjuudest saab välja tuua, et üksi steinerlaps ei kahetse oma waldorfasutuses õpitud aega ning valdav enamus neist paneksid ka oma lapse waldorfkooli. Seda seetõttu, et steinerlasteasutuses pööratakse tähelepanu inimese individuaalsele ja terviklikule arendamisele, kus läbi kunstiliste ja käeliste tegevuste kasvab loovam, loodust ja traditsioone hindav avatud inimene.

Steinerlasteaiad on maailmas eksisteerinud üle kaheksakümne aasta. Rohkem populaarsust on neil Saksamaal ja Skandinaaviamaades. Meil on palju arenguruumi, aktsepteerimaks alternatiivpedagoogikat rohkem. Peame mõtlema, mis on meie lastele arenedes parem. Autor teeb siinkohal ettepaneku, et pedagoogika erialadel räägitaks rohkem ja põhjalikumalt ka alternatiivpedagoogikatest ning et igat suunda tutvustaksid oma ala spetsialistid.

KASUTATUD KIRJANDUS

AWSNA - Association on Waldorf Schools of North America.

<http://www.awsna.org/awsna.html> (7.02.2006).

Bardt, S., Hoeck, R.

http://waldorf.ee/waldorf.php?show=waldorfpedagoogika_pohijooned (4.12.2005).

Dahlström, M. (2003). *Mõtteid steinerpedagoogikast 1-2; Et lapsepõlv ei satuks ohtu; Mängon hädavajalik; Mängimata kasvab kurjaks*. Targu Talita. AS Maaleht. 225.

Eesti Antroposoofiline Selts (a) (1990). *Steiner-kooli põhijooned*.

Eesti Antroposoofiline Selts. (b) (Sügis 2005).

Eesti Antroposoofiline Selts (c)

<http://www.waldorf.ee/eas/?show=steiner> (15.11.2005).

Eesti Antroposoofiline Selts (d)

<http://www.antroposoofia.ee/index1.php?index1=waldorf> (2.12.2005).

Gustavson, M. (2004). *Laste aeg – laste aed*. Tallinn: PreMark.

Hardorp, D.

http://waldorf.ee/waldorf.php?show=mis_on (4.12.2005)

Heinaste, T. (2001). Waldorf-kool on tänases Eestis parim valik. *Päikesetuul 2*, 12-13.

Hirsjärvi, S., Huttunen, J. (2005). *Sissejuhatus kasvatusedusse*. Tallinn: AS Medicina.

Karila, K., Kinos, J., Virtanen, J. (2001). *Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia*. Jyväskylä: PS kustannus.

Kivi, L., Sarapuu, H. (2005). *Laps ja lasteaed. Lasteaiaõpetaja käsiraamat*. Tallinn: atlex.

Kranich, E.-M. (1991). *Vabad Waldorf-koolid (Steiner-koolid)*. Tallinn

Kuurme, T. (2000a). Kool, mis ei hävita uudishimu. *Pere ja Kodu 2*, 16-18.

Kuurme, T. (2000b). Kool kui mõtestatud elu. *Pere ja Kodu 11*, 27 – 29.

Käärik, T. *Retsensioon alushariduse raamõppekavale*.

<http://www.ut.ee/curriculum/orb.aw/class=file/action=preview/id=46641/Waldorf+lasteaed.pdf>

(4.12.2005).

Laxer, U. (2005). *Laul, mis leidis sõnad. Mängu kaudu sisemise vabaduseni*. Kirjastus Ilo

Leemets, T. jt. (1999). *Eesti Keele Sõnaraamat*. Tallinn: AS PAKETT. Eesti Keele Instituut.

Lepik, E. (1989). Steinerpedagoogika – mis see on? *Haridus*. 5-10.

Lukk, K. (1991). *Waldorf-pedagoogika I*. Tallinn: Harjumaa Hariduse Arenduskeskus.

Lukk, K. (1992). *Waldor – pedagoogika II*. Tallinn: Harjumaa Hariduse Arenduskeskus.

Oit, A. (2001). Lapse kasvatamine kutsub lapsevanemat kasvama. *Päikesetuul* 2, 10-12.

Ojap, S. (2001). Waldorfkoolide kogemus. *Haridus* 6, 11-12.

Olesk, K. (1996). *Vabakool avab lapses peitunud väärtused*.

<http://luup.postimees.ee:8080/leht/96/05/30/majandus.htm> (4.12.2005).

Petrash, J. (2003). *Understanding Waldorf Education. Teaching from the Inside Out*. FLORIS BOOKS.

River Song Waldorf School

<http://www.fortnet.org/rsws/history.html> (7.02.2006).

Steiner, R. (1995). *Vabaduse filosoofia. Nüüdisaegse maailmavaate põhijooned*. Tallinn: Eesti Antroposofiilise Seltsi Kirjastus.

Steiner, R. (2000). *Lapse kasvatamine vaimuteaduse vaatekohast*. Tallinn: Eesti Antroposofiilise Seltsi Kirjastus.

Tamm, K. (2005). *Waldorf – pedagoogika põhimõtete rakendamine lasteaedades ja koolides lasteavanemate refleksioonis*. Tallinn.

Toom, K. (1992). *Vabakasvatus. Rudolf Steineri pedagoogika*. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse Keskus.

Vanaselja, S. (2001). Selline kool sobib meile. *Haridus* 6, 12-14.

Waldorfpedagoogika

<http://waldorf.ee/waldorf.php?show=kontaktid> (12.05.2006).

Wilkinson, R. (2006). *Steinerpedagoogika vaimne aluspõhi*. Kirjastus Valgusesaar.

Wolz, I. (2004)

<http://www.zone.ee/waldorf/lehed/waldorfkkk.htm> (4.12.2005)

LISAD

Tallinna Pedagoogilise Seminari viimase kursuse tudeng Silja Hielaid teeb oma lõputöö teemal “Waldorflasteaia lapsed”. Sellega seoses intervjuerib ta waldorfkooli lõpetanud inimesi, et teada saada nende inimeste suhtumist ja mälestusi seoses steinerpedagoogikaga.

1. Millises Waldorfkoolis Te käisite?

.....

2. Mitu klassi Te seal läbisite?

.....

3. Kas Te käisite ka waldorflasteaias?

4. Millised on Teie arvates steinerpedagoogika tugevaimad küljed? Miks?

.....

5. Millised on Teie arvates steinerpedagoogika negatiivsemad küljed? Miks?

.....

6. Kas on olnud ka probleeme tingituna sellest, et õppisite waldorfkoolis? Milliseid?

.....

7. Kirjeldage waldorfkooli / waldorflasteaia läbinud inimest.

.....

8. Kas Te paneksite ka oma lapse waldorfasutusse? Miks?

.....

9. Mis soost Te olete? (tehke rist sobivasse kohta)

Naine:

Mees:

10. Kui vana Te olete?

Aitäh Teile!